

דוד הלבני (ויס): שלושה העמודים הראשונים של הפירוש המיוחד לרש"י על תענית ריא

פושטין יד לקחתו ושביניהם רעים, עובדין אש, וגושאין אמותם ואחיותן לבשים, ואין להם עבודה (1) אדמה, ולא תרישה ולא קצירה, בלתי הם יקנו בכסף, ויש להם שופט וגשיא, וד' מיתות בידם. [64 א] ומדברים בלשון הקודש ובלשון פרסי וקדר.

ובני זבולון חונים בהררי פארן, נוטעין אהלים של שער הבאים מן ארמניא, ומגיעין עד נחל פרת.

ושבט ראובן נגדם מאחרי הררי פארן, ויש ביניהם אהבה ואחוה ושדום וביחד מלחמה [2] ובריתות הדרכים שכורתיים בדרך מכות ודרך בבל, וכל שללם יחלקו להם יחדיו. משא נמל מן מאכל, יש אצלם בשני דרכים, ומידברים בלשון קידר, ועמהם מקרא ומשנה ותלמוד ואגדות, וכל שבת ושבת דורשין בלשון הקודש, ומתרגמין בלשון קידר.

ושבט אפרים וחצי שבט מנשה שם נגד מדינת מאקא והם זעומי נפש וקהויי לב, בעלי סוסים, יכרתו דרכים ולא יתחטו על אדם, ואין להם ממון כי אם שלל אויביהם.

ושבט שמעון וחצי שבט מנשה בארץ כשדים, רחוק מבית המדרש ו' חדשים, והם עד אין חקר ואין מספר, והם יקחו מכס כ"ה (2) מלכיות, ומקצת ישמעאל מורעין להם מס.

אבל שבט יהודה ובנימין מפורזין בכל הארץ, צור ישראל יקבץ גפוצותינו, אמן.

דוד הלבני (ויס)

שלושה העמודים הראשונים של הפירוש המיוחד לרש"י על תענית

מבוא

כל מי שישווה את הפירוש המיוחד לרש"י לשלושת העמודים הראשונים (עד "בטל הברוחות") של מס' תענית עם פירוש רגמ"ה (שנדפס בש"ס ווילנא תחדשים, עפ"י כת"י מינכן מס' 216; הצילום ברשותי) — יראה מיד ששניהם מיד אחת יצאו.

אמנם, יש בו, במיוחד לרש"י, כמה שינויים וגם הוספות אחדות, אבל אלה הם שינויים קלים הרגילים בהעתקה, שנעתקה מכתבי יד שונים; וההוספות ניתוספו אחר כך ואינן שייכות לו כל עיקר (ראה נספח).

מכאן, שבטופס שלפני המעתיק חסר היה הפירוש על שלושת העמודים הראשונים והשלימו ממקום אחר.

השאלה המתעוררת היא: איזה פירוש נלקח בחסר, של רגמ"ה או של המיוחד לרש"י? בצורה קצת אחרת: מי הוא המחבר של הפירוש לשלושת העמודים הללו, רגמ"ה או מי שחיבר את הפירוש המיוחד לרש"י?

1. ראה מ"ש ריא עמ' שט"ז בתהלה למשה"ל לכוה מ. ושיינשטיין עמ' 115 ואילך

על מחברו של פירוש רגמ"ה.

על זה אפשר היה לענות בתשובה קרובה לוודאות, שהמתבר של פירוש זה לא הוא שחיבר את המיוחס לרש"י לכל המסכת, מפני שני טעמים: א. הסגנון שונה. המיוחס לרש"י (או לתלמיד רש"י, כמו שהוא בכת"י), בניגוד לרש"י², מרבה להביא מדרשי אנדה וגם מזכיר תכופות מה ששמע מפי "רבו" (רש"י). מכל זה לא נמצא בשלושת העמודים הראשונים ולא כלום. כן מביאים התוס' במסכת שלנו³ (ועין יעקב) כמעט בכל עמוד דברים הנמצאים גם במיוחס לרש"י (כנראה, ששיניהם שאבו ממקור אחד), ואילו בשלושת העמודים הראשונים, לא תמצא אף פעם שיביאו ענינים הנזכרים במיוחס לרש"י. ב. יש סתירה בין פירוש המ' לרש"י על עמוד ב' וג', של המסכת למה שכותב בדף ד', א. והיא: בכותב ר' יהושע, האומר שמתחילים להזכיר (גבורת גשמים) משעת הנחתו. בעמוד ב' (ד"ה משעת) ובעמ' ג' (ד"ה אלא) נוקט פירוש זה בשיטת ר"ת ורגמ"ה, שהמבחן הוא ליום השביעי, אולם בסוף דף ד', א' (ד"ה ר' יהושע היא) כבר הוא מפרש כתוס' (ב' ע"ב ד"ה משעת), שר' יהושע מצריך להתחיל מיום שמיני⁴, בעוד שר"ח ורגמ"ה ממשיכים לפרש שם על פי שיטתם. השערה זו — ששלושת העמודים הראשונים לא מפי המתבר של המ' לרש"י יצאו — מתאמת על ידי שני כתבי יד השונים, בתכלית שינוי מן הנדפס בשלושת העמודים הראשונים בלבד, ומשם ואילך הם כמעט דומים. פירוש זה מזכיר כבר את בראשית רבה⁵ וגם מזכיר מה ש"רבו" אמר לו⁶ או ששמע מפי רבו⁷.

כמה דברים הנמצאים בפירוש של הכת"י, נזכרים בתוס'⁸ ומובאים בעין יעקב⁹ כרגיל במ' לרש"י מדף ג' ואילך.

בעמוד ג' ד', מפרש פירוש זה "משעת הנחתו" מליל שמיני, נגד רגמ"ה, כמו שהוא אצלנו בנדפס בדף ד'.

כל זה מראה בעליל, שבכת"י, ולא בנדפס, נשתמר הפירוש האמיתי של המתבר המ' לרש"י לשלושת העמודים הראשונים של תענית, ומה שנמצא אצלנו בנדפס לקוח מרבנו גרשום.

סיכום של כתבי היד

כת"י אחד, שעליו הודיע בראשונה ר' צבי פרץ חיות במכתבי עת¹⁰ (בשם כת"י קאסטילבולגייז) נמצא עכשיו בספריית בית המדרש לרבנים בציוניורק

2 ראה מ"ש פערץ חיות בס' אמרי בינה פ"ה דף כה א' ו בסוף והנהיגו על תענית וכיוצא תר"ב עמ' 81 ועמ' 91 ואילך.

3 במוצא למחבר של התוס' שלנו דאה מ"ש ד"א אורבך בספרו "בעלי התוספות", עמ' 482.

4 השוה מ"ש המהרש"א, גבורת אריה, ר"ב רנשבורג בהנהגותיו שם, ולהלן הערה 43.

5 ראה להלן הערה 20.

6 ראה הערה 79. והכונה היא לרש"י, שהרי המאירי מביא פירוש זה בשם גדולי הרבנים.

7 ראה הערה 44. 8 ראה הערות 3—4, 18, 45, 87.

9 ראה הערות 12, 21.

10 Revista Israelitica II, p. 181. וב"הקדם" שנה ב', עמ' 117.

דוד הלבני (ויס) : שלושה העמודים הראשונים של הפירוש המיוחס לרש"י על תענית ריג

(ונרשם בקטלוג אדלר עמ' 19, מספר 12553). כת"י זה מכיל גם פירושים אחרים. ממנו פירסם ר' צ"פ חיות בשנת תר"ע את "פירוש מסכת משקין לרבינו שלמה בן היתום" (י"ל על ידי חברת מקיצי גרדמים). ואחריו הדפיס הרב מרדכי יהודה לייב וק"ש מאותו זכתי (י"ל על ידי מוסד הרב קק, שנת תרצ"ט) פירוש אחר על מסכת משקין לאחד מרבתינו הראשונים ז"ל (המהדיר מזהה פירוש זה (ראה שם עמ' ד ואילך) כאחת מהמהדורות רש"י ז"ל).

בעמ' 100 של הספר (פירוש מסכת משקין לר' שלמה בן היתום) ובכת"י עצמו, הוא דף 217ב (מראש הכת"י או 45ב מראש הפירוש) נזכר הסופר ר' יחיאל בר' יקתיאל. להעת ר' צ"פ חיות הוא הסופר הידוע ר' יחיאל בר' יקתיאל, בעל "תניא רבתי" ו"מעלת המדות" ושהעתיק את הירושלמי (כת"י היחידי של תלמוד ירושלמי שיש לנו בשלימותו) כת"י לידן. סופר זה חי במאה הראשונה לאלף החמישי (בסוף מאה השלוש עשרה למספרם).

ר' צ"פ חיות עורר ג"כ את תשומת לב החוקרים במ"ע 11 שכת"י זה מכיל גם פירוש על תענית השונה לגמרי מהמיוחס לרש"י, שנדפס רק בשלושת העמודים הראשונים. משם ואילך הוא דומה לפירוש הנדפס בשינויים, רובם מהם קלים. חבל שלא פרסם את הפירוש עצמו ורק נתן לפני הקוראים הערות אחדות, שאינן מפיצות תרבה אור על טיבו של הפירוש. ואף מזה, לא העיר על שינוי הסגנון שבין עמודים אלה לבין המסכת כולה; על הסתירה שבין עמ' ג וד לבין דף ד. כמו כן לא הרגיש¹¹ שהמיוחס לרש"י על שלושת העמודים הראשונים, נלקח מרגמ"ה. וחשב את רגמ"ה והמיוחס לרש"י לשני מקורות שונים.

לכת"י זה קראנו: כת"י א, וזמנו העתקנו את הטקסט.

כת"י אחר, שהיה לפני מופיע בקטלוג אדלר, עמ' 21, מס' 1799 (ונמצא כעת בספריית בית המדרש לרבנים בני-יורק). עד כמה שידוע לי הראשון שדיבר עליו בדפוס היה יב"א הלוי, בהמליך (שנת שלוש וארבע 1894, מס' 219). ר' צבי מלטר במבוא להוצאתו של מסכת תענית, עמ' יב"ג, מתאר אותו בזה הלשון: "קלף פוליו גוף הכתב ז' וחצי על ה' אותיות ספרדיות גדולות ויפות; ותאריך נמצא על דף ע"ז א' כזה: זה סדר תפלת תענית ציבור געשה ברומא ביום ה' כ"א סיון שנת פ"ח בשנסעו שליחי הקהל ללכת בחצרה. הכתב יד מכיל: א) פירוש על תענית בלי שם המתבר הדומה אל הפירוש הנדפס עפ"י טעות בהוצאות רבות על שמו של רש"י. בהרבה מקומות הוא משנה מפירוש רש"י הבדוי... יש בו ג"כ, ביחוד על חמשה או ששה העמודים הראשונים הרבה פסקות התסורות בפירוש הנדפס. המעתיק, אשר כנראה היה איש מלומד,

11 שם, Z. H. B. XII, p. 62.

12 כמו שלא הרגישו חוקרים אחרים שכתבו על דמ' לרש"י על תענית. ראה במיוחד מה שכתב רא"מ ליפשיץ בספר רש"י (י"ל ע"י מוסד הרב קק, תשט"ו), עמ' רה. ודבריו שם צריכים תיקון. כך, למשל, מה שכותב בהערה 32: "מפי מורי ל"א" — לא נכון, "מפי מורי" מוסב למה שנאמר למעלה, בעוד ש"ל"א" מוסב למה שנאמר למטה. ובוה נסתרה ההערה שלו, ועוד.

בעל דק"ס בחושו הוא הרגיש שיש דמיון חזק בין רגמ"ה והמיוחס לרש"י בשלושת העמודים הראשונים, ולא שהם את הסדר. בדף כ אות ב הוא אומר: "...כפי רגמ"ה שהוא כך הראשון (ז) כמו בעתק מרש"י (?) כמעט אות כמות. ראה עוד מלטר עמ' 6.

הכניס לתוך הפירוש ג"כ חומר מן התוספות ומקורות אחרים. לא חקרתי את הדבר הזה לכל פרטיו. יען כי בעצם אינו נוגע לענין דנן. הפירוש הזה מסיים בדף לא ב¹³.

ב) פירוש על תענית בלי שם המחבר (דפים לב, א — עב, ב) מלוטט מפירוש רבינו חננאל ורבינו גרשום ור"א אשר עד הגה לא יכלתי להכיר אותו הכרה ברורה וכו'.

מה שאמר שהתאריך נמצא וכו' ביום ה' כ"א בסיון שנת פ"ח — טעה

בתרתי.

1. הקריאה הנכונה היא לא פ"ח אלא פ"א. האל"ף הארוכה בסוף השורה נראית אצל סופר זה כח"ת. וכבר העיר יפה בהמליץ (שם מס' 236) שיום ה' לא חל בכ"א בסיון בשנת פ"ח אלא בשנת פ"א. ושנתיים לא ראו את הקטע שמביא שד"ל באגרותיו ח"ד עמ' 600 בשם מחזור כת"י משנת רמ"א (והוא עכשיו נרשם בקטלוג ד. קויפמן מס' 380) ובו כתוב בפירוש פ"א¹⁴.

2. התאריך הוא לא של הכת"י אלא של התפילה שבוודאי נעשתה וזמן מה מקודם לכתיבה. בכל זאת נוסח האותיות וסדר הכתיבה וטיבו של הקלף מעידים שכת"י זה לא מאוחר ממאה הארבע עשרה (למספרם) בערך. זו היא דעתו של המומחה הגדול לכתבי יד ר' מ. לוצקי. ואקוה לדבר על זה יותר באריכות במבוא שלי ל"קטעים מפירוש ר"א על תענית". שאני מכין לדפוס. לכת"י זה קראנו בשם כת"י ב. והשתמשנו בו בהערותינו לשם השוואה עם כת"י א (טקסט) היותר ישן.

כפי שאמרנו הטקסט נעתק מכת"י א (וזאת אומרת מאותו הכת"י שממנו הדפיסו את הפירושים על מסכת משקין, ושר' צבי פרץ חיות וזהו ככת"י של הסופר המומחה ר' יחיאל בר' יקתיאל. במבוא לספרו "פירוש מסכת משקין לרבינו שלמה בן היתום" תמצא עוד חומר על כת"י זה) ונעתק בזהירות. ואם תמצא תיבות בסוגריים, דע שהן בכת"י בין השיטין או על הגליון. עלי להעיר: כידוע, נבלע לשון הגמ' בכמה כת"י בתוך הפנים ואי אפשר להכירו. לכן משבתי קולמוס תחת מה שחשבתי ללשון הגמ'.

פירוש מסכת תעניות לא נודע

מפרשו אבל מצאתי שפירשו

אותו תלמידי רבי שלמה

זצ"ל

מיום טוב האחרון של חג: מיום שמיני דלא יתבינן בסוכה מדכרינן אבל כל שבע' לא לפי שהגשמים סימן קללה הן בימי סוכה. אם בן: אם אתה אומ' מזכירין אע"פ שאין שואלין הואיל ומשמע בעונתו: אף בקיז יזכירו ומה אתה נותן סימן מיום טוב הראשון. ור' אליעזר מודה בבריית' בגמ' דכל

13 ראה מה שכתבנו להלן בדערה 43.

14 ראה עוד המליץ שנה ל"ד 1894, מס' 225 ושנה תרכ"ה, מס' קיט. ראה גם אגרות

שד"ל, 60 — 459.

1 ששמו. שאין צורך להכיר בפירוש בעונתו — נגד היא שמביא הריטב"א כאן.

2 להלן עמוד כ.

דוד חלבני (ויס) : שלושה העמודים הראשונים של הפירוש המיוחס לרש"י על תענית רטו

חקיץ אם בא לחזכיר מזכיר בעונתו דלעולם משמע בעונתו. מיהו עד השתא לא רמי עליה חובה ומיום דראשון מיהא רמיא עליה חובה לרצות לפני השאלה שכל חזיא [חבא] ^{2*} לבקש מקדים זמרה ואסימן קללה לא קפדינן. ור' יהושע קפיד דסבר דסימן קללה הן בתג ואינו מזכיר ³ ואע"ג דלולב וניסוך המים לרצויי הם באין ⁴ אזכורי לא מדכרינן. תנא היבא קאי דקתני מאימתי: מכלל דפשיטא ליה דחייבין להזכיר וחייב וזכרון וזה היבא תנא לית. התם קאי: בסדר זרעים במסכת ברכות דתנן ⁵ מזכירין כול' בפרק אין עומדין ⁶. בתחית המתים: מתוך ששקולין כתחית המתים ⁷ שאלמלא הן אין העולם מתקיים. בברכת השמים: מתוך שהיא פרנסה קבועה בברכת פרנסה ⁸. בתוכן הדעת: מתוך שהוא חול קבועה בתפילת חול ⁹ [בתחילת ברכות] והתם ¹⁰ מפרש הכי מה טעם קבועות בברכות הללו. וליתנייה ¹¹ התם: מאימתי מזכירין כול' במסכת ברכות בסדר זרעים. מאי שנא דשבביה עד הכא: בסדר מועד. דקתני ¹² ובתג נידונין על המים כול' ומתוך שתלויין בדין הזיקונו רבותינו להזכיר כמו ששנויה היא במסכת ברכות. ואגב דסדר המשנה אחר ראש השנה תנא מאימתי אחר ובתג נידונין. על המים וילכך פשיטא ליה דחייבין להזכיר ולרצות על המים למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה ¹³. שיוורדין בגבורה: אחת מגבורותיו שלהקב"ה היא כדיליף חקר חקר שכל העולם אינו ניוון אלא על ידי גשמים. ואמרי' גדול יום הגשמים ¹⁴ כול' ובמסכת ברכות ¹⁵ אמרי' מתוך שהיא שקולה כתחית המתים לפיכך קבעה בתחית המתים. ואגב אורחיה אורי לך כמה גדול כח הגשמים כדי לשבת להקב"ה ¹⁶. עושה גדולות עד אין חקר והנותן מטר על פני ארץ ומוכין הן באיוב ¹⁷. מאי משמע דהאי קרא גבורות. וכת' התם: בברייתו שלעולם חקר וגבי בריאת עולם

2* וכן בכת"י ב.

3 מ' אם כן' עד כאן נמצא גם בתוס' בשעונים קלים. על פי לשון תלמידי רש"י ותוס' צריכים ג"כ להשלים את דברי 'פירוש תלמיד הרמב"ן ז"ל למסכת תענית' (שהתוס' ר"י הוסמאן, ניוירוק תשי"א). עיין שם גמ' א ותמצא שחסרה שורה שלמה לפני 'ומיהו עד השתא' וכו' (והמו"ל לא העיר בלום). אגב, תלמיד הרמב"ן מרבה להביא את פירוש המ' לרש"י בלי הזכרת שמו, אבל לא בשלושת העמודים הראשונים (ע"ש הערה 2). והי לך ראיה נוספת ששלשלת העמודים הראשונים שנדרסו לא יצאו מידי המ' לרש"י אלא מרגמ"ה, ראה מבוא.

4 ר"ל ומתחילים מיום ראשון.

5 וכן בכת"י ב' ובריטב"א (ראה דק"ס) ואולם מרגמ"ה גורס... קא מזכירין וכו'.

6 ברכות לג, א. שם ולהלן ז, א.

8 ברכות שם. בכת"י ב': בברכת חול. 9 וכן בגמ' הוצאת מלטר.

10 דק"ס ומלטר אינם מביאים נוסח כזה.

11 זה דומה לנדפס, וחסר מרגמ"ה הנדפס. קשה להחליט אם כך צריך להיות גם מרגמ"ה, או שהיא הוספה במ' לרש"י (ראה נוספת). בכל אופן הכוונה היא שלמסקנא אין צורך ועוד לומר שהמשנה שלו סומכת על מסכת ברכות וכן כתבו התוספות. ואין כן דעת הריטב"א והמאירי.

12 כיום (ס"א: מיום) שנבראו שמים וארץ — להלן ז, ב.

12* וכן בעין יעקב (שאלוניקי, תע"ו).

13 ה, ט"י, ראה הסהות הבי"ח גרייב, דק"ס ומלטר. בכת"י ב' חסרה התיבה באיוב

כת' נאמר בגבורה ועדיף ליה למיגמר חקר חקר למיקרי גבורת גשמים מגדולת גשמים ופלאות גשמים דכת' גבי גשמים בהדיא ערשת גדולות עד אין חקר תפלאות עד אין מספר וסמך ליה הנותן מטר, הגבורה משמע לשון כח ועוז יותר מגדולות ופלאות¹⁴. שלש מפתחות לא גמסרו לשלית¹⁵; שלא מינה עליהן שר כגון יורקמי שר הברד¹⁶ וגבריאל שר של תאש¹⁷ ולילה שר שלדורין¹⁸. אלא הוא עצמו פותח כדכת' בזו' יפתח הוא ולא שליח. ומיבעיא לי דמצי חשיב גמי מפתח שלכלי ועמו של הקב"ה דכת' יי' פתח יי' את אוצרו ויפוצא את כלי. ועמו¹⁹. אית דמפרשי²⁰ שלא נמסרו לשליח בידו ומביאין ראיה מבראשית רבא²¹ כששאל אליהו מפתח שלגשמים בימי אחאב אמ' לו הקב"ה חן לי מפתח שלתחיה [נ"א שהחיה] שאחיה²² בן צרפית שיש לי שלש מפתחות ולא נאה שיהו שנים ביד תלמיד ואחת ביד הרב. וקא מפרשי הכי שלש מפתחות הן שאפי' שנים מהן לא נמסרו לשליח שכן מצינו באלהו כול' וכן איתנה בסנהדרין²³ ואיכא למיפרך דלא מישחמצי הני קראי להאי לישנא²⁴. גשמים היינו פרנסה: שורעים ופירות גדילים מהן לפרנסת עולם.

פי' ר' אליעזר מהיכא גמר לה: להזכרת גשמים מיום ראשון דבשלמא ר' יהושע קסבר גשמים סימן קללה הן ואינו מוזכר ומשעבר זמן קללה מוזכר האלך מיכן ואילך אלא ר' אליעזר מהיכא גמר לה צריך סיג²⁵ לדבריו שבא לרצות ואין אנו חפצין בהן²⁶ מכלל דגמר לה או מניסוך המים

14 בעין זה בתוס' ריה וכתוב (למי תירץ וכו').

14' ראה דק"ס ומלר. 15 פסחים ק"ה א.

16 גדה סו, ב. וצריך לחלק בין הריון למפתח של חיה.

17 ירמיה נ כה.

18 וכן הקשו רמב"ם בריה ושמע, וחירצו שלא חשב אלא מפתחות של טובה. בכת"י ב"ג תוס' נראה לי דאדכי לא חשיב מפתח של כלי נעמר משום דאמרין כתיבה בם' אין דורשין (דף יב, ב) מסון שבו אוצרות שלג וכול' החדרה של סופה ומערה של קיטור שטאמר פתח ה' אוצרו, ומקשינן הני ברקיעא איחצרו דכתיב (תהלים קמח, ז) הללו את ה' מן הארץ? ומתרץ עד שלא בא דוד היו ברקיע משבא דוד התפלל סודו לארץ שטאמר (שם ה, ה) כי לא אל תפץ רשע אנה ולא יצרך רע.

ואי קשיא לך דאמר ר' יוחנן מפתח של גשמים לא מסרו לשליח והבתיב (איוב לו, יא) אף ברי' (שם מלאך, ראה רש"י על המקום — המדרש) יטריח וכן יסוף ענן אורו? יש לומר שהמלאך מצינו להביא את הענן אך כל זמן שלא יפתח לו הבורא כיסה ושלמעלה ומקבל הענן לא ימסיר. עד כאן תוספת (ירידה דר). יצחק סיגל העירני לעיין בתרביץ שנה ז, עמ' 186 ואילך. עינתני וראיתי שהם לחשי' שם דרגיש בקושיה זו, אלא שתירוצו שונה (השוה דק"ס חגיגה שם).

19 רבינו גרשום. 20 לא מצאתי בבראשית רבה.

21 בבתי ב' ובחמטב לעין יעקב הגירסה (כמו צ"א) הן לי מפתח של תחית המתים שהחיה (שהחיה — בכת"י ב') בן הצרפית ומי. ראה מ"ש ר' צ"ח חיות בהקדמ' שנה ב/ עמ' 118 הפרה ב.

22 סנהדרין ק"ג בכת"י ב' חסר וכתב בצד.

23 ראה מהרש"א בחיא והמוסיף על העין יעקב כאן.

24 כלומר: טעם לדבריו. 24' כלומר, שסימן קללה הוא.

או מלולב. מלולב גמר: במה מצינו שהוא בניין אב מה מצינו בלולב שהוא בא בתג לרצות על תמים בדלקמן אף הוכרה נמי לרצויי בתג באה מה לולב ביום: ולא בלילה שני²⁶ ולקחתם לכם ביום הראשון, אף תזכרה נמי ביום²⁷: מזכיר בו ימות וזמנ. ומשום דסימן קללה הן בתג הילכך מיבעי ליה למיגמר מלולב. וביום הוא דמזכיר בתג אע"ג דסימן קללה הן דומיא דלולב אבל מן הזמנ ואילך דלאו סימן קללה הן מזכיר ביום ובלילה מניסוך המים: שהוא בא על ריצוי המים כדאמר' בראש השנה²⁸ נסכו לפני מים בתג כדי שיתברכו לכם גישמי שנה זהרי היא מיום ראשון שתרי"ח²⁹ דתנן³⁰ ניסוך המים בלילה. דאמ' מר ומנחתם ונסכיהם אפי' בלילה ומנחת' ונסכיהם אפי' למחר³¹ אף הזכרה נמי בלילה: ולא גרסי' מה ניסוך המים מאורתא אף הזכרה נמי כול' ופירוש מניסוך המים גמר לה וניסוך אשכחן ביום ובלילה דאמר' בתורת כהנים³² ובמסכת מנחות³³ ובתמורה פרק שיני³⁴ לכך נאמר³⁵ ומנחתם ונסכיהם ומנחתם ונסכיהם בקרבנות התג לרבות דיכול לעשות מנחת נסכים אפי' בלילה אם הקריב הובח מבעוד יום אע"ג דנסכים מן הובח הן והוא אינו בא אלא ביום³⁶ דכת' ³⁷ דבר יום ביומו עליהן שנה הכת' ומנחתם ונסכיהם ומנחתם ונסכיהם בקרבנות התג³⁸. יש אומ' לענין אם טעה אין מחזירין אותו ואיתא לדמיוי אזכרה אלוכל שאין לו תשלומין ליומו או לניסוך המים שאין מנסכין אלא לתמיד שלשחר³⁹. בסוכה⁴⁰ דאית לה תשלומין לאורתא⁴¹. ל"א מה לולב ביום אף הזכרה נמי⁴² אינו מתחיל אלא ביום טוב ראשון ואינו מתחיל מבערב לר' אליעזר כיון דמזכיר בתג דהוא סימן [קללה] וכיון שהתחיל שוב אינו פוסק ומזכיר ביום ובלילה⁴³. אבל לר' יהושע דאמ' מיום טוב האחרון ולא מיבעי ליה. לאגמורי מלולב דלדידה אינו מזכיר בשעת סימן קללה יכול להתחיל ולהזכיר מבערב אין טעם וריח לכל המפורש למעלה⁴⁴ האי דכתיב דאמ'

- 25 ויקרא כג, מ. 26 ראה דק"ס ומלטר.
27 ד"ה טו, א. 28 ומשם ואילך גם בלילה.
29 סוכה מת. ראה דק"ס ומלטר.
30 ראה דק"ס ומלטר. 31 אמור טרשה יב.
32 מנחות מד, ב; נב, א. 33 תמורה יד, א.
34 במדבר כט, ל; לג, לו. 35 תמורה שם.
36 ויקרא ו, לח. 37 ויקרא כג, לו.
38 ואלה הם דברי רגמ"ה. 39 יומא כו, ב. 40 חגלי צ"ל: בסוכות.
41 פירוש זה מביא גם המאירי בשם יש במרשים.
41* בכת"י ב': וזי ביום אינו מתחיל מבערב אלא ביום טוב ואינו זכו.
42 וצריך ביאור מהו זהבדל עכשיו להלכה אם גומדים מלולב או מניסוך המים?
וצ"ל לפי ל"א אם ר' אליעזר גומד מניסוך המים, צריך להזכיר מבלילה (ולא כמו שאמר לעיל).
43 ראה מה שכתב מלטר— על חמש חובות אלו — בסוף עמוד 5, וז"ל: שכל האריכות (בכת"י) הוא מירי המומר שזעזע בתפירות באדם העושה בשלו וא"א גרזת לעיקר הדברים. ברם, דבריו בטילים ומבוטלים, ולא טרח להבין את דבינו, כי זכריו כרוזים למדי ואפשר כגל לרדת לעיקר הדברים.
גם מה שכתב מלטר שם: ויש כאן (בכת"י) ערוביאי רבה, כי כל מה שנאמר בשני

מר ומנתתם ונסכיהם בלילה שיבוש הוא הגה דהכי מורים עיקר שלניסוך המים בתמיד שלשור אבל היכא דשכת או אגים איפשר דהדר למילתיה ליומא ליליא או ליומא חזא ואין הקרבן מתעכב לא על מנחותיה ולא על נסכיה. והכא חז' מלולב גמר לה או מניסוך המים גמר לה. אמ' ר' אבהו לא למדה ר' אליעזר כול' ונשקא לך מיצה דאי מניסוך המים גמר לה⁴³ (לא) בהכי ידעינן לתבין ולברר דעתיה דר' אליעזר לא בר' יהודה בן בתירה דאמ' לקמן ניסוך המים בשיני מתחיל דמיא כי רמזי בשיני רמזי ולא בר' עקיבה דאמ' בשישי מתחיל דניסוך יתירא כ"ז בשישי כת' אלא חולק שלישי⁴⁴ תוא ואית ליה בראשון מנסך. מדקא גמיר ליה להזכרה בראשון מניסוך המים ש"מ הא דהא בראשון מוריד הגשם וניסוך המים. ואי מלולב גמר לה להזכרה לא ידעינן ולא מידי אימת יתחיל ניסוך המים אליביה מיהו בין לולב בין ניסוך המים ביום ולא בלילה לכתחילה וליכא מאן דפליג והיינו דאמ' ר' אבהו לא למדה ר' אליעזר בול' לא כל הימך ללמוד מיכן דעתו של ר' אליעזר בניסוך המים. מיהו אי לגרמיה או בר' עקיבה או בבן בתירה כל עצמו לא למדה להזכרה אלא מלולב וליום ראשון מפי ר'⁴⁵. גמרא גמיר לה: מרבו משעת נטילת לולב: ביום טוב הראשון שלמד מלולב כדאמרינן משעת הנחתו: דהיינו בלילי יום טוב האחרון שמיני⁴⁶ בתפילת ערבית שיום שביעי כולו כשר לולב כדאמרי' בפרק לולב הנזיל⁴⁷. הואיל וארבעת מינין הללו: הכתובין בפסוק ולקחתם לבם ביום הראשון וטמ'⁴⁸. אינן באין אלא לרצות על המים דכשם שאי אפשר להם בלי מים⁴⁹: כי אין גדילין אלא על המים. דכת' וערבי נחל בערבים על יבלי מים⁵⁰ ובאתרוג כת' הדר ואמרי' בפרק לולב הנזיל⁵¹ אל תיקרי הדר אלא הידור ושכן בלשון יון קורין למים אידור אי זהו אילן שגדל על המים הוי אמ' זהו אתרוג וכן הדס ולולב כך אי אפשר לעולם בלא גשמים⁵²: ולפיכך ציוה הקב"ה ליטול מינין הללו ולא מינין אחרים. הילכך הואיל ואינן באין בתג אלא לרצות על המים אף אנו נזכיר

הדפים הראשונים (ז) של כה"י, אינו כלל בגרסא... אין כאן אף רמז של גרובויא. כפי שזכרנו הנסחא במבוא, שניהם לא יצאו מידי אותו המחבר; דגרסא הוא של רגמ"ה והכת"י של תלמידי רש"י. אנכי, מה שמזכיר שם שהכת"י (להלן דף ד, ע"א) נבי סבריה ר"ה ר' יהושע (היא) גורם שביעי במקום שמיני שבגרסא — מעות היא ככת"י וצריכים לגרוס שמיני, כמו שיוצא מתוך הענין. וכן נמצא בכת"י א'. ראה מבוא.

⁴³ הקפתי את המלה "לא", וכן חסרה בכת"י ב'.

⁴³ קצת קשה, הרי גם ר' יהודה בר אילעא (סוכה מב, ולהלן ג, א) סובר שמצטנן

ביום ראשון?

⁴⁴ מפי רש"י. וכן מביא המאירי פירוש זה בשם גרולי הרמנים — רש"י. וזה יכול לשמש לך כבין טוב ש"מפי רב"י בפירוש המיוחס לרש"י על הענין הוא רש"י. גם התוס' כאן בדיה אבטיא להו מביאים פירוש זה.

⁴⁵ כשיטת התוס' כאן בדיה משעת ותוס' רי"ד להלן ד, סוף ע"א (וזה גרם לו למחוק "דאמר משעת הנחתו" ע"ש) והמיוחס לרש"י עצמו שם, נגד הרי"ה ורגמ"ה כאן ושם. שמפרשים משעת הנחתו מל"ל שביעי. ראה מבוא ונספח.

46 סוכה מא. 47 ויקרא כג, מ. 48 ראה מלטר.

49 יאשיהו מד, ד. 50 סוכה לה. 51 ראה דקיס ומלטר.

בחג גבורות גשמים לרצות. על המים. לשאול אלא להזכיר דמשמע
בומנן. ואינת אלא בזמנת: לעתיד ולר' אליעזר אהבי לא תקינן לומ'
וחשב חרות ותורד הגשם בלשון שאלה אלא משיב הרוח ומוריד הגשם לפי ששלוש
ברכות ראשונות אינן בלשון תחינה אלא בלשון שבח כעבד שמסדר שבחו
שלבדו⁵² ובשאר ברכות שהן בלשון תחינה קבועה בלשון שאלה ותן טל ומטר
יכן ר' יהושע⁵³. שפוסק מלשאל כך פוסק מלהזכיר⁵⁴: ר' יוסי
אם לא פליג אדר' יהושע ובהפסקה קמירי ולאפוקי מדר' אליעזר דאמ' אם
בא להזכיר כל השנה כולה ידא מזכיר אתא ר' יוסי⁵⁵ למימ' דאינו מזכיר אלא
בזמנה ותחיית המתים בכל יום והי' זמנה⁵⁶. בשיני בחג הוא מזכיר:
תחילה וטעמ' בסמוך. ר' עקיבה אומ' בשישי: תחילה האחרון.
מזכיר: בתפילת המוספין הראשון: המתפלל תפילת יוצר אור ולא
מיתפרש טעמ'. דרך הוא שעומדין שני חזנין אחד ליצר ואחד למוסף⁵⁷. הלא
קציר חטים היום אקרא אל יי' ויתן קולות ומטר:
בשמואל⁵⁸ כת' בניסן היה זמן קציר בארץ ישראל שממחרת לבשל פירותיה שכן
עצרת בקרא חג הקציר⁵⁹ והאומ' שמוענת שני פעמים טעות הוא ודעו וראו כי
רעתכם רבה⁶⁰ שמואל היה מגום עליהם על שלא נאמינו לו ושאלו להם מלך
ואמ' להם עתה דעו כי דע בעיניי שאני קורא לפניו ויתן מטר והוא דע לעולם
בזמן קציר⁶¹ ולאיים עליהן אמר בן כדכת'⁶² ויידאו. נאמר בשיני: בפרשת
החג ומנחתם ונסכיהם בסוף המקרא ויוד לא דריש דאגב מם צריך לכתוב בו יוד
ובשאר הימים כת' ומנחתה ונסכה ומיכן רמז לניסוך המים והוא מיום שיני.
ונסכיה: תרי דוו דאע"ג דכת' בכלהו ומנחתם ונסכיהם⁶³ דפריים ואלים אבל
בסוף המקרא עולת תמיד לא כת' אלא מנחתה ונסכה⁶⁴. ובשישי כת' ובו מזכיר
תחילה סבר לה כר' יהודה דמפיק רמז לניסוך המים. כר' יהודה בן בתירא:
דבשיני מזכיר ניסוך יתירא: ונסכיה. הסך נסך: רמז שיני ניסוכין
וגבי תמיד כת' ובחג מוקמינן לה דאי בכל ימות השנה הוה מפרש ליה קרא
בהדיא כדמפרש רביעית ההין יין אלא ודאי בתג דר' עקיבה⁶⁵ דריש ונסכיה.

52 ברכות לר, א.

53 ר"ל, שגם ר' יהושע מודה שבתחית הגמים רק מזכירים גבורת גשמים (משיב
הרוח ומוריד הגשם) ואינם שואלים (וחשב חרות ותורד הגשם). 54 דאז דקיס ומלטר.

55 במקום "רבי" היה בנוסח הגמ' של תלמידי רש"י: ר' יוסי (בכת"י ב' נמצא
ראשונה "ר"י" ואח"כ "ר' יוסי"). דקיס ומלטר אינם מזכירים נוסח כזה. ראה מ"ש ר' צבי מרץ
חיות ב"הקדם" שנה ב', עמ' 118, הערה ג. 56 וכן בדגמ"ה.

57 כך מדייק גם התוספת יו"ט כמשנה ב. וכבר הקדים בכך הרא"ה בסקודת הלויים
עמ' ג והריטב"א בדף ג, סוף סיוסקה ובש"ס וכו' וכן בותב הר"ן בה"ה ס"ד, משנה ז.
58 א"ב, יו.

59 כלומר: הקציר מתחיל באייר וממשיך עד סיון. 60 שמואל שם.

61 וכן בותב רש"י למקום. 62 שם פסוק יח: ויירא.

63 בכת"י ב': והיא נסכיהם ופריים וכו'.

64 אע"ג שגבי יום שני כתוב (פסוק יט) בסוף המקרא עולת התמיד ומנחתה ונסכיהם:
— ונסכיהם שם מוסבת לנסכים של הפריים ואלים, משא"כ ונסכיה. וכיוצא בזה בתלמוד.

65 משמע שמפרש שתגיא ר' נתן וכו' בא לתרץ קושית הגמ' על ר' עקיבה: ואימא

ש"מ: מרשני קרא בדיבוריה חד יומא דמיא וחד דזמרא⁶⁶. ח"ג אלא הא דתנן גיסוך המים כל שבעה כול' בפרק לולב וערבה⁶⁷. אי ר' עקיבא: הא אמ' בשישי מזכיר תרי יומי: הא שישי ושבועי דבשמיני ליכא גיסוך המים אלא אליבא דר' יהודה בר' אלעאי דאמ' התם⁶⁸ בלוג היה מנסך כל שמונה. אי בר' יהושע ודא יומא הוא לא גרסי' דאמ' חד יומא לא הוי דביום אחדון בבר עברו השבעה⁶⁹. אי בר' יהודה בן בתירה⁷⁰: דאמ' שיני שיתא יומי הוו: ותו לא⁷¹. ח"ג וסבר לה בר' יהודה דאמ' כול' ולא גרסי' בר' יהודה דמתני'⁷² דמשמע מתני' דזבא. בלוג היה מנסך כל שמונה: הכי גמיר לה מסיני דפליג אתנא קמא דאמ' גיסוך המים שבעה כיצד צלוחית. שלהב מחזקת ג' לוגין⁷³ כול' ור' יהודה פליג בתרתי דאמ' בלוג אחד היה ממלא ופליג אשמיני בפרק לולב⁷⁴. ומכנים שמיני⁷⁵: לגיסוך בר' יהודה בר' אלעאי וחינו כל שבעה. מאי⁷⁶ שנא ראשון דלא: דאין מנסכין לבן בתירה. דכי רמיזי מיא⁷⁷: תחילה בשיני רמיזי נאמר בשיני ונסכיהם. שמיני גמי אינו מנסך אליבא דר' יהודה דמים בשביעי רמיזי יום רמו נרמו בשביעי לאפוקי שמיני דלא. אלא ר' יהושע היא: כלום כיון דלא ר' עקיבא ור' יהודה בן בתירה היא מסתמא ר' יהושע היא דפליג עליהו דלית ליה הך רמיוה דשיני ושישי וסבירא ליה ודאי דכל שבעה הוא דגמרא גמיר ליה. ואהבי לא מוקים לה בר' אליעזר⁷⁸ דפליג גמי עילוייה דאי הוה סבירא ליה לר' אליעזר גיסוך כל שבעה אדגמר מלולב ליגמר מגיסוך המים וליתני ר' אליעזר אומ' משעת גיסוך ויפרש טעמו בגיסוך כמו שמפרש בלולב ויאמר הואיל וגיסוך המים אינו בא אלא לדחות על דמים⁷⁹ בשם כול' אלא מדשבקיה לתלות טעמו בגיסוך ופירשו בלולב ש"מ ודאי לא סבירא ליה גיסוך כל שבעה אלא אמר בר' יהודה⁸⁰. ל"א אהבי לא מוקים לה בר' אליעזר דשמותי

תרוייהו דזמרא. 66 בבתי ב': חד דמיא וחד דזמרא (כמו שהוא בדפוס). איני חושב

שיש כאן הבדל במובן. 67 סוכה מב, ב.

68 לשיטתו, שגם ר' יהושע של הברייתא מצריך להתחיל רק מיום שמיני (ראה הערה 45), אבל הרגמיה, שסובר שמשעת הגמיר, היינו מיום ושבועי, גורס כאן: אי ר' יהושע וכו', אלא שבפרס הוא שלא במקומה (אחרי גמיר גמיר לה) וצריך להיות כאן (ע"י מה שכתב מלטר. ודבריו צריכים תיקון, ואקרא להצריך בזה בסמרי "קטעים מפירוש דר"א על תענית"). 69 בנוסחאות שלנו: אי ר' יהודה בן בתירה.

70 משמע קצת שלא נרם בגמי, ותו לא. וכן נראה מהתוס', אולם הרגמיה משמע שהיה לפניו בגמי (והנקודה ברש"י צריכה להיות אחרי, ותו לא).

71 כך גורם הרגמיה. 71 סוכה נח, א. 72 שם מב, ב.

73 בנוסחאות שלנו: ומעיל שמיני. 74 בנוסחאות שלנו: ומאי וכו'.

75 ראה דקיס ומלטר. 75 הרגמיה כותב: בר"א ודאי אחי וספיר.

76 ר"ה טו, א.

77 לא בר' יהודה בר' אלעאי (שאומר מנסך כל שמונה) משום שאם עדיין יכול ללמד מגיסוך המים, אלא בר' יהודה בן בתירה (וכן. בר' עקיבא) שגיסוך המים אינו מתחיל מיום ראשון. לכן לומר ר' אליעזר — שמסירים גבורת גמרים מיום ראשון — מלולב, בבתי ב': או בר' עקיבא או בר' יהודה. נאב: שם תסרים ליגמר גיסוך (המים); [לתלות טעמו בגיסוך]; [ליא] ואהבי וכו', ונמצאים על המליץ.

ויר חלבני (ויס) : שלושה העמודים הראשונים של הפירוש המיוחס לרש"י על תענית. רכא

הוח' 78. ור' 79 אמ' לי הא דאבעיא לן לעיל ר' אליעזר גמר לה מניסוך המים כדי לידע דעתו דאי סבר גיסוך מים ראשון דתיתוקם אליביה הא דתנן כל שבעה והבי קאמ' מלולב גמר לה אבל בניסוך או כר' יהודה 80 או כר' עקיבא או דלמ' מניסוך לא מוקים לה כר' אליעזר 81. ולא גריס לעיל דקסבר מים ראשון הוא ופשיט ליה דמלולב גמר ולא מניסוך ולהכי לא 82 מוקים לה כר' אליעזר ולא גריס לעיל מה לולב ביום ולא גריס נמי 83 דאמ' מר ומנחתם ונסכיהם כול'. וגמחא גמיר ליה 84 : ר' יהושע דהלכה למשה מסיני כדר' אסי 85 דאמ' רב אסי 86 כול' עשר נטיות : ילדות מפורות בבית סאה בשעה שאותו בית סאה נחלק לעשר חלקים ובאמצע כל חלק נטע נטיעה וקים להו לרבנן דכוליה בית סאה ינקי ותורש את כולה בשבילן עד ראש השנה ואע"פ שתוספת שביעית מן הפסוק 87 שלשים יום לפני ראש השנה במועד קטן 88 מכל תשע זמפורות או עשר ואינן מפורות אין תורשין אלא כדי צורכין והשאר אסור מפני שמעלת חרישתן לספחים וזרעים הגדילין מאיליהן בשביעית ודווקא נטיעות רכות וצריכות תיקון שלא יתייבשו אבל אילנות אסור מדאדית' כל אלול ורבנן פסח ועצרת תקון לתרחקה במועד קטן 89 דאמ' בשדה הלבן עד הפסח ושדה אילן עד עצרת כול' וג' אילנות מפורין בבית סאה בולח צריך להו ונידון כשדה אילן עד עצרת כדתנן במסכת שביעית 90. ערבה : להקפת מזבח כסוכה 91. וניסוך המים בדאמר' תורתן שם מקום ר' יהודה אומ' משום ר' יהושע : [אמתני' קא מהדר 92 הי ר' יהושע : הי מילתא אמ' ר' יהושע ומשתמע] 93 דמשתמע ליה ר' יהודה תך סברא מיניה. אי לימא ר' יהושע דמתני' : דאמ' מיום טוב האחרון מזכיר דמשמע 94 שלתג סתם ר' יהושע בכלל תלמודא הוא ר' יהושע בן חנניה. הא אמ' מיום טוב האחרון : מזכיר דמשמע מהתחלת יום טוב האחרון ואפי' בתפילת יוצר אור ואפי' בתפילת ערבית ומיהו ר' יהודה משום ר' יהושע לא אמ' האחרון מזכיר דהיינו אלא 95 בתפילת המוסף אלא ממילתיה דר' יהושע דברייתא דהיינו 96 ר' יהושע דמתני'. האמ' משע

78 שבת קל, ב. ראה מ"ש ר' צ"פ חיות בהקדמ' שנה ב, עמ' 118, הערה ד.

79 חש"י — כמו שהבאנו לעיל (הערה 44) שפירוש זה מובא במאירי בשם גדולי הרבנים, והוא תואר לרש"י, במאירי. 80 בן בתירא.

81 נראה לי, שצריכים לשנות כאן את סדר המלים : כר' עקיבא [ו]לא מוקים לה כר' אליעזר. או דלמא מניסוך וכו'.

82 בכת"י ב' "לא" בין השורות. 83 בכת"י ב' נמצאות נמי [הא] בין השורות.

83 ראה דק"ס ומלטר. 84 בכת"י ב', בטעות : ר' יוסי.

65 בחריש ובקציר תשבות — שמות לה, בא. 86 מועד קטן ג, ב.

87 שביעית ב, א. השוה רגמ"ה ומ"ש התוס' בשם רש"י.

88 סוכה לד, א ; מד, א.

89 אלו שגורמים אח"כ "דתנן" (במקום דתניא) — ראה דק"ס ומלטר — יפרשו שפיסקה זו נלקחה מהברייתא.

90 בכת"י א' מ' אמתני' ועד כאן הוא על הגליון. אבל בכת"י ב' בפנים.

91 בכת"י ב' [מתחלת] של תג.

92 בכת"י ב' : בפנים. 93 בכת"י ב' : נמי.

הנחתו: דהיינו מלילי יום טוב והאחרון⁹⁴ בתפילת ערבית. ותו הא דתניא בדוכתא אחריית⁹⁵ ר' יהודה אומ' משום בן בתירה העובר לפני תיבה וכול': כדחזינו בביתא דלעיל דהראשון אינו מזכיר תהא בר' יהושע בן בתירה: תהא של ר' יהושע בן בתירא⁹⁶ שני בגים היו לו לבתירה ר' יהודה ור' יהושע וכדאמר' במסכת פסחים⁹⁷ נתעלמה הלכה מבני בתירה. מיקמי דליסמכוה: קרו ליה בן בתירה בשם אביו.

נספח

במ' לרש"י על תענית (כמו בספר עתיק אחר) חלו ידי המעתיקים והוסיפו או גרעו. את זה אפשר לראות כשמשווים כתבי יד שונים מאותו הפירוש. בהערותינו הערנו על שינויים בשני כת"י. אחר דף ג' השינויים עוד יותר בולטים (ראה ר' צ"פ חיות ב"הקדם שם). אבל השינויים (וכן ההוספות) אינם מאותו המין המעורר פקפק בזהותו של הפירוש. רגילים הם בהעתקה והעדרם היא תופעה נדירה. לאותה המסקנא באים גם כשמשווים את המ' לרש"י על שלושת העמודים הראשונים של תענית עם פירוש רגמ"ה (הנוכח בראשית המבוא). ברובם המכריע הם דומים מלה במלה, ובמקומות אחדים ישנם שינויים קלים, ובשני מקומות ישנן הוספות במ' לרש"י. על שתי הוספות אלו אייחד דיבורי כאן.

א. דף ב, א. ד"ה ואידי דחני בתג וכו', ברגמ"ה בנדפס לא נמצא שום רמז מזה. כל הקטע הזה של הגמ' לא נתפרש שם. וכבר ראינו (לעיל הערה 11) שמשוהו חזמה נמצא בתלמידי רש"י. קשה הוא איפוא להחליט אם זוהי הוספה במ' לרש"י — שנשלמה עפ"י פירוש החזמה לכת"י שלנו, או שרק חסרה היא ברגמ"ה אל גשכח שמה שנראה לנו — בהשוואה לרגמ"ה — בהוספה במ' לרש"י, יתכן גם שאינה הוספה, אלא שחסרה ברגמ"ה. אין אנו בטוחים שיש לפנינו כל הפירוש. אדרבא יש רגלים לדבר (וכבר העיר ע"ז בעל דק"ס בספרו הקטון "מורה המורה"), שאין לנו פירוש רגמ"ה על תענית בשלימותו. על זה יעידו עמודים אלה, שכמעט אין עליהם פירוש מרגמ"ה בנדפס, ולא מסתבר לומר שלא פירש אותם. ב. ב. א. ד"ה אלא ר' יהושע היא עד אתי שפיר (השני) נמצא גם ברגמ"ה ומשם ואילך חסר אצלנו בנדפס. ואין ספק לדעתי, שהוספה היא, משני טעמים: 1. הלשון כפול וחוזר על כמה דברים שכבר נאמרו למעלה. ועוד, כמה דברים בהוספה זו שייכים יותר למה שנאמר בגמ' לפני "ר' יהושע היא" (כגון מדוע לא מיתוקמא המשנה כר' יהודה ור' עקיבא).

2. הוא סותר את עצמו. מתחיל שר' יהושע סובר שמוכיר מיום שביעי (בשיטת ר' ח' זר"ג בארבעה מקומות: ב, ב, פעם אחת; ג, א, פעמיים. ובסוף ד, א, עוד פעם). ומסיים: אבל כר' יהושע מיתוקמא לפיכך אין מזכירין אלא ביו"ט האחרון — כשיטת התוס', ועוד, המפרשים משעת הנהגתו, מליל שמיני, וכבר נתקשה בזה הגבורת אריה.

94 ראה מה שכתבנו בהערות 45, 68. ורגמ"ה לשיטתו כותב כאן: בשביעי. ראה

גם מה שכתבנו במבוא ובנספח.

95 בכת"י ב' [לא תהא ר' יהודה בן בתירא אלא של ר' יהושע ופליג עליה והיינו

וקאמר משום בן בתירא שני וכו'. 96 פסחים סו, א, ובמקבילות.